

O imenicama koje završavaju sufiksoidom *-cid*

U bosanskom, hrvatskom i srpskom jezičkom standardu pojavljuju se riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid*, koji je, ustvari, alomorf korijena *-cid* latinskih glagola *caedo*, 3., *cecīdi*, *caesum*, što znači *sjeći*, *posjeći*, *udarati*, *šibati* i *occido*, 3., *occisi*, *occisum* u značenju *ubiti*. U dosadašnjim lingvističkim istraživanjima sufiksane tvorbe riječi nije postojao interes za analizom ovog sufiksoida, dok u slavenskim jezicima ne postoji unikatan domaći sufiks kojim bi se označilo ubijanje ili uništenje, pa je iz tog razloga započeo proces posuđivanja terminološke leksike. Cilj rada je: 1) Izdvojiti riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid* u rječnicima triju standarda; 2) Definirati značenja onih riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid*, a koje nisu dio postojećeg rječničkog fonda; 3) Utvrditi njihovu frekventnost u elektronskim korpusima na Clarin platformi.

Gljučne riječi: posuđenice, adaptacija, porijeklo riječi, hibridi, terminološka leksika

On Nouns with the Suffixoid *-cid*

In the Bosnian, Croatian, and Serbian language standards, there are words ending with the suffixoid *-cid*, which is actually an allomorph of the root *-cid* from the Latin verbs *caedo*, 3., *cecīdi*, *caesum*, meaning “to cut”, “to chop”, “to strike”, “to whip” and *occido*, 3., *occisi*, *occisum*, meaning “to kill”. In previous linguistic research, there was no particular interest in analyzing this suffixoid, while in Slavic languages there is no unique native suffix to denote killing or destruction, which is why the process of borrowing terminological lexicon began. The aim of this study is: 1. to identify words ending with the suffixoid *-cid* in dictionaries of the three standards; 2. to define the meanings of those words ending with *-cid* that are not part of the existing dictionary stock; 3. to determine their frequency in electronic corpora on the CLARIN platform.

Keywords: loanwords, adaptation, word origin, hybrids, terminological lexicon

1. Uvodne napomene

U bosanskom, hrvatskom i srpskom jezičkom standardu pojavljuju se riječi tvorene pomoću sufiksoida *-cid*, koji je, ustvari, alomorf korijena *-cid* latinskih glagola *caedo*, *caedere*, *cecīdi*, *caesum*, što znači *sjeći*, *posjeći*, *udarati*, *šibati* i *glagola occido*, *occidere*, *occisi*, *occisum* u značenju *ubiti*. Dakle, u ovom istraživanju krenut ćemo od pretpostavke da su sve riječi koje imaju postpozitivnu komponentu *-cid*, ustvari, imenice (kao i pridjevi nastali od imenica) koje označavaju neku vrstu uništenja, istrebljenja i ubijanja i da su najdominantnije u terminološkoj leksici prirodnih nauka i prava, ali ove riječi sve više se susreću i u novinarsko-publicističkom stilu, kao i u razgovornom jeziku pa će, s tim u vezi, za potrebe ovog istraživanja poslužiti elektronski Clarin korpus.

2. Teorijska razmatranja

2.1. Teorijski pogled na status sufiksoida *-cid*

Postavlja se pitanje da li je *-cid* sufiks ili sufiksoid. Silić i Pranjković (2007: 153–4) ne govore o suštinskoj razlici između sufiksa i sufiksoida kada kažu sljedeće: “Dio riječi koji se pojavljuje iza korijena u različitim riječima s istim značenjem, koji se, drugim riječima, ponaša kao sufiks, naziva se sufiksoidom.” Ali, dalje u nastavku, kada nabrajaju primjere, jasno govore da su npr. *-logij(a)* i *-fobij(a)* sufiksoidi. Općenito o problemu razgraničavanja sufiksa i sufiksoida (kao i problemu razgraničavanja prefiksa i prefiksoida) pisale su Branka Tafra i Petra Košutar (2009: 99) koje kazuju da su se mnogi bavili razgraničavanjem afiksoida i afiksa i da nisu pronašli pouzdanu metodu, jer je uvijek ostajalo graničnih slučajeva te su dodale da, unatoč svim teškoćama u njihovu razgraničavanju u rječotvorju, načelno treba odrediti jasno status afiksoida, jer o tome ovisi ide li tvorba afiksoidima u izvođenje ili slaganje. Dalje, kada Babić (2002: 37–8) piše o vezanim i slobodnim osnovama, on naglašava da druge dijelove u tvorenicama sa *-bus*, *-drom*, *-fil*, *-fob*, *-log*, *-teka* treba smatrati vezanim osnovama, a ne sufiksima. Isto tako i *-cid* treba smatrati vezanom osnovom, jer ne postoji kao samostalna riječ. Prema *Rečniku lingvističkih termina*,¹ sufiksoid je vezana tvorbena morfema slična sufiksu i najčešće je grčkog i latinskog porijekla i u našim se riječima pojavljuje u vezi s osnovama motivnih riječi i iza tvorbenih osnova, eventualno iza drugih sufiksa. Dakle, *-cid* ispunjava sve uvjete koje jedan sufiksoid mora imati: latinskog je porijekla, nije samostalna riječ i pored tvorbenog nosi i leksičko značenje u riječi u kojoj se pojavljuje.

2.2. Teorijski pogledi na status posuđenica koje završavaju sufiksoidom *-cid*

U dosadašnjim lingvističkim istraživanjima veoma plodne sufiksodne tvorbe triju jezičkih standarda nije postojao poseban interes za analizom sufiksoida *-cid*, iako u slavenskim jezicima ne postoji izvorni sufiks kojim bi se izražavali pojmovi ubijanja, istrebljenja ili uništenja. Odsustvo takvog tvorbenog sredstva prirodno je rezultiralo procesom posuđivanja terminološke leksike iz latinskog jezika, pri čemu su se elementi poput *-cidium* (sa značenjem radnje ‘ubijanje’) i *-cid* (sa značenjem počinioča radnje ‘ubica’) u neoklasičnim tvorenicama adaptirali kao produktivne osnove u savremenim evropskim jezicima, a potom i u slavenskim jezicima.

U klasičnom latinskom jeziku sufiks *-cidium* predstavlja produktivan i semantički jasno definiran tvorbeni element, čija je osnovna funkcija formiranje imenica srednjeg roda koje označavaju čin ubijanja. Ove imenice imaju izrazito nominalno značenje i odnose se na samu radnju, a ne na vršioca. Primjere takvih imenica nalazimo i kod rimskih autora; tako, primjerice, Marcus Annaeus Seneca u jednom od svojih govora koristi oblike *homicidium* i *parricidium*: *Hoc sic tractavit, ut negaret faciendum quia homicidium esset, quia parricidium, quia plus impenderetur quam peteretur.*

¹ lingvistickitermini.rs/pojmovnik/sufiksoid/

Prisustvo ovih leksema u izrazito flektivnom sistemu latinskog jezika bilo je moguće uprkos činjenici da su glagoli *occīdo*, 3., *occīdi*, *occīsum* i *caedo*, 3., *cecīdi*, *caesum* tranzitivni, te zahtijevaju dopunu u akuzativu.

Za razliku od sufiksa *-cidium*, oblik na *-cid* u klasičnom latinskom jeziku ne postoji. Taj završetak nije imao samostalnu funkciju niti se pojavljuje u poznatim klasičnim tekstovima. Međutim, u kasnijim razdobljima, posredstvom romanskih i naročito engleskog jezika, razvila se praksa skraćivanja latinskog oblika pri preuzimanju riječi, pri čemu se sufiks *-ium* odstranjuje, pa su imenice tipa *homicidium* i *parricidium* u novijim jezicima reducirane na *homicide*, *parricide* i slične oblike. Riječ je, dakle, o modificiranim posuđenicama, a ne o izvornim latinskim složenicama.

Pored latinskih složenica, postoje i hibridizmi, a to su one riječi koje kombiniraju grčki tvorbeni element s latinskim sufiksoidom *-cid*, kakav je npr. *democid*. Ovi prefiksoidi, koji dolaze na prvo mjesto u složenici, ustvari, imaju atributivno svojstvo, jer opisuju kakav je *-cid* i upravo taj prvi dio složenice određuje semantičku tipologiju složenice, pa se iz tog razloga može izvršiti i podjela na tematska polja leksema koje označavaju: općenito ubijanje ljudi (npr. *femicid*, *democid*, *populicid*), ubijanje ljudi – nosilaca neke titule (*regicid*, *deicid*, *magnicid*), uništavanje tradicionalnih obilježja (*lingvocid*, *libricid*), uništavanje životne sredine (*urbicid*, *ekocid*) i uništavanje životinja i mikroorganizama (*algenicid*(i), *kanocid*).

Iako se radi o posuđenicama, važno je napomenuti da su neke riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid* naslijeđene iz klasičnog latinskog jezika kao već formirane leksičke jedinice (npr. *homicid* od lat. *homicidium*), dok su druge oblikovane kasnijim modeliranjem po uzoru na romanske oblike, bez završetka *-ium* (npr. *pesticid*) i one predstavljaju neoklasične složenice. Bauer (1998: 404) smatra da ove neoklasične složenice nisu klasične riječi u užem smislu, već da su u engleskom jeziku nastale po uzoru na tvorbenne modele klasičnih jezika. Međutim, rimski izvori svjedoče o postojanju sličnih tvorbenih obrazaca još u antici: Ciceron, u djelu *De Domo Sua*, koristi oblike *patricida*, *fratricida*, *sororicida*: *De me quod tulisse te dicis, patricida, fratri-cida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti?* Ove imenice potječu od glagola *caedere* i označavaju počinioc ubistva određene osobe, čime potvrđuju da je model tvorbe na *-cida* bio već ustaljen u klasičnom latinskom jeziku.

Uzimajući u obzir progresivni karakter nauke, kao i dinamiku proširivanja samog leksičkog fonda, koji se, između ostalog, ostvaruje i kontinuiranim posuđivanjem novih termina, može se pretpostaviti da će se rječnički fond leksema sa sufiksoidom *-cid* proširivati. Elektronski korpusi već bilježe taj trend, što upućuje na to da se neologizmi brže uvode u jezik nego što to bilježe tradicionalna normativna izdanja. Neke od tih riječi u jeziku mogu se zadržati trajno (*pesticid*), dok druge mogu biti potisnute iz upotrebe jer su, možda, bile potrebne samo u određenom vremenskom razdoblju (npr. *koronacid*). Međutim, postavlja se pitanje kako će se oblikovati novi termini, ako se uzme u obzir da sada prvi dio složenice ne mora biti nužno iz latinskog ili grčkog jezika pri čijoj se adaptaciji uzima okrnjena genitivna osnova.

Ove posuđenice mogu biti i dio procesa koji nazivamo determinologizacija. Naime, izrazita frekventnost lekseme *suicid* ukazuje da je ova riječ prešla iz sfere terminološke leksike u opći jezik, a taj se proces naziva determinologizacijom (Dragičević 2018: 308). Samo jedan od razloga determinologizacije jeste njena medijska eksponiranost. Proces determinologizacije kod sufiksoida *-cid* jasno pokazuje pomak od precizne terminološke funkcije prema metaforičkom i ideološkom diskursu. U medijskim i političkim tekstovima lekseme poput *genocida* i *ekocida* često se upotrebljavaju hiperbolično, kao sredstva emocionalnog i moralnog izražavanja, a ne u svom izvornom i usko specijaliziranom značenju. Neki od primjera glase: *Novi zakoni djeluju kao pesticidi protiv korupcije*, ili: *Politički analitičari upozoravaju da bi izlazak iz saveza bio ekonomski **suicid** za zemlju*.

Riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid* u našim trima standardima adaptirane su u skladu s fonetskim i pravopisnim pravilima. Klajn (2003: 218) ističe da je analiza stranih sufiksa važna upravo zbog mogućih fonetskih alternacija, no u ovom slučaju alternacija nema, budući da se ispred sufiksoida *-cid* obično nalaze vokali *o* ili *i*, zavisno od završetka genitivne osnove imenice u latinskom ili grčkom jeziku. Tako se npr. mogu javiti nedoumice u procesu standardizacije, gdje se ne zna koji će se npr. vokal uzeti kao spojnik *-i* ili *-o*. Posebno se problematičnim čini riječ *genocid*, budući da je nejasno da li je riječ *genocid* latinizam ili pseudolatinizam, jer nije jasno da li je nastala direktno od grčke riječi γένος koja, prema *Grčko-hrvatskom rječniku* (1989: 81) (u nastavku: GHR), upućuje i na značenje kolektiva kao što su: *natio, pleme, narod, obitelj* ili od latinske riječi *genus* koja, prema *Latinsko-hrvatskom rječniku* (1900: 448) (u nastavku: LHR), označava *porod, pleme, koljeno, podrijetlo, porodicu*. Strani sufiksi moraju se ispitivati odvojeno od domaćih, jer se od ovih bitno razlikuju, a prava razlika je u tome što su osnove s kojima se spajaju također stranog porijekla (Klajn 2003: 218). Međutim, u tom procesu adaptacije treba uzeti u obzir da nisu sve ove složenice porijeklom klasicizmi, dakle, njihove komponente mogu biti i iz drugih jezika. Jedan od primjera je *siblicid*. *Siblicid* je posuđenica iz engleskog jezika koja je u direktnoj vezi s riječju *sibling*. U trima standardima ne postoji jedna sveobuhvatna riječ kojom bi se prevela riječ *sibling*. S tim u vezi, *siblicid* označava *ubijanje braće i sestara*. Prilikom određivanja porijekla riječi *sibling* *Oksfordski elektronski rječnik*² napominje da sadašnji smisao ove riječi datira s početka 20. stoljeća.

U nastavku slijede tabele u kojima će biti prikazani termini, njihovo porijeklo i upotreba u nekom kontekstu u savremenom jeziku.

² oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/sibling?q=sibling

Tabela 1: Termin, porijeklo i značenje riječi na sufiksoid -cid koje označavaju ubijanje ljudi.

TERMIN	PORIJEKLO	UPOTREBA
genocid	latinsko (< genus) ili grčko (< γένος)	<i>Metode mučenja koje primjenjuje kineski režim su jezi-ve i jedina ispravna riječ za to je - genocid.</i>
etnocid	grčko (< ἔθνος)	<i>Jer ja imam čvrste argumente, činjenice i neoborive do-kaze o etnocidu, kulturocidu.</i>
menticid	latinsko(< mens, mentis)	<i>No, drugi razlog zbog kojeg izolacija povećava učin-kovitost menticida jest taj što se, poput mnogih drugih vrsta, ljudi lakše izoliraju u nove obrasce mišljenja i ponašanja...</i>
democid	grčko (< δῆμος)	<i>Monsanto je povezan s direktnim generacijskim trova-njem ljudi i zasigurno je počinio democid milenija, uz pomoć GMO žitarica koje u sebi imaju Bt toksin.</i>
populicid	latinsko space (< populus, populi)	<i>Iako bi to bilo anakrono: ispravan izraz je populicid, koji je prvi upotrijebio revolucionarni intelektualac François-Noël “Gracchus” Babeuf u svojoj revolucio-narnoj studiji iz 1794. godine O sustavu depopulacije, tekstu koji također pruža prve detaljne prikaze pogub-ljenja utapanjem u Nantesu Jean-Baptista Carrieria.</i>
androcid	grčko (< ἀνδρός)	<i>Pored kazne za femicid uvesti i kaznu za androcid. Uf, pa ovo je ni manje ni više nego teški androcid...</i>
omnicid	latinsko (< omnis)	<i>zbog prekrivanja planete tim toksičnim elementima koji ujedno uništavaju ozonski omotač i remete hidrološki ciklus. Ovo je jedoslovno planetarni omnicid!</i>
homicid	latinsko (< homo, hominis)	<i>Po toj je logici simboličkih dijada uništenje drugih vje-ra / naroda to jest religijsko ili etničko čišćenje vjerska dužnost: ubijanje se ne smatra za homicid, «ubistvo čovjeka», nego za malicid, uništenje zla.</i>
femicid	latinsko (< femina)	<i>U Indiji i Kini je femicid već desetljećima jedan od ključnih socijalnih problema</i>
ginocid / ginecid	grčko (< γυναικά)	<i>Sistematsko, kulturološki, ekonomski i politički uslov-ljeno onemogućavanje ženskoj djeci da budu rođene je, ako mene pitate, gynocide – ginocid</i>
uksoricid	latinsko (< uxor, uxoris)	<i>U obim ovog pojma ulazi još jedan: uksoricid. Odnosi se na ubistvo supruge, a koren ima u latinskoj reči uxor (supruga).</i>
mariticid	latinsko (< maritus, 3.)	<i>Poslije ovakvih surovih ubistava za očekivati je da se javi neki aktivista, za očekivati je i da se pomene andro-cid odnosno mariticid.</i>

matricid	latinsko (< mater, matris)	<i>Ovo, dakle, roman pretvara i u porodičnu sagu o ženama u kojoj dominira matrijarhalna figura babe (setimo se samo Sto godina samoće) i u kojoj je za mogućnost razvoja ličnosti potreban matricid, naravno u simboličkom smislu.</i>
patricid	latinsko (< pater, patris)	<i>Kontroverzni iranski dokumentarac Sjene bez sunca donosi priču o skupini adolescentica koje u kazneno-popravnom domu služe kazne za teška ubojstva muških članova obitelji, očeva, supruga, rođaka. Među njima su tri djevojke koje su sa svojim majkama počinile patricid.</i>
paricid	latinsko (< parens, parentis)	<i>U tom procesu, potencijalni se paricidi (ubojstvo roditelja) uvijek pretvore u parodije - prekrajajući svijet na svoju sliku, potiskujući neslaganje i ponašajući se točno poput ugnjetavačkog Boga i Crkve koji progone njihovu maštu.</i>
siblicid	englesko (< sibling)	<i>Bratoubojstva (fratricide) i sestroubojstva (sororicide) znanstvenici su sveli pod zajednički nazivnik siblicidi. Istraživanja su pokazala da godine igraju važnu ulogu u siblicidima, te da su počinitelji uglavnom mlađi ako su u pitanju odrasle osobe istog spola i slične dobi.</i>
avunkulicid	latinsko (< avunculus, avunculi)	<i>Ne registrira se primjer</i>
nepotcid	latinsko (< nepos, nepotis)	<i>Ne registrira se primjer</i>
suicid	latinsko (< sui, sibi)	<i>Blagdansko vrijeme je vrijeme kada se bilježi veći broj psihijatrijskih intervencija i veći broj suicida.</i>

U navedenim primjerima javljaju se posuđenice koje imaju različitu etimologiju. Gortan-Premk (2004: 122) smatra da su termini zbog svog semantičkog sadržaja i zbog prirode terminoloških sistema nesposobni za razvijanje sinonimije, a ukoliko dođe do sinonimije, to je samo rezultat paralelne upotrebe riječi različitog porijekla. Kod riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid* radi se o upotrebi pozajmljenica iz različitih jezika. “Upravo ovakvo poreklo i ovakva uloga (drukčija i od porekla i od uloge sinonimije kod leksema opšteg fonda) i daje pravo onima koji ih namesto sinonimina nazivaju terminološkim dubletima” (Gortan-Premk 2004: 122).

Primjeri iz prethodne tabele zahtijevaju još neka objašnjenja, jer ako se svi ti primjeri posmatraju u širem kontekstu, onda se može steći pogrešna slika o njihovoj upotrebi, a upravo je nijansiranje najvažnije za precizno semantičko određenje.

Etnocid ne mora nužno značiti ubijanje neke etničke skupine, tu se može govoriti npr. o prisilnoj asimilaciji i uništavanju kulturnih dobara, kao i o svim drugim aktivnostima, koje jednoj etničkoj skupini narušavaju kontinuitet bivstvovanja. Još jedan

sličan i važan pojam *etnocidu* jeste *menticid*. Ova riječ ne označava fizičko ubijanje, ali se odnosi na promjenu kognitivnih procesa neke određene skupine ili individue. Važno je napomenuti da nijedan analizirani rječnik nema *democid* i *populicid* koji se mogu smatrati parasinonimima *genocidu* i *etnocidu*.

Ni u jednom analiziranom novoštokavskom rječniku nije zabilježena leksema *femicid*, ali ju je moguće pronaći na HJP-u, gdje označava *ubistvo žene* kao i *nasilje nad ženama* i *navođenje na prostituciju*. Ova leksema je sve više prisutna u svijesti govornika i može se smatrati novijim leksičkim inventarom s obzirom na svakodnevna izvještavanja o nasilju nad ženama, a u obzir treba uzeti i pojavu jakog feminističkog vala koji se zalaže za uvođenje adekvatnih termina.

Ginocid ili *ginecid*, kao i riječ *uksoricid*, nisu sadržane u leksičkom fondu analiziranih rječnika – ni u printanom, kao ni u elektronskom izdanju, te se rijetko mogu čuti u medijima i u razgovornom jeziku. Razlozi njihovoj nevidljivosti na ovim prostorima su višestruki. Prvo, riječ *femicid* je toliko frekventna da govornici nemaju potrebu mijenjati je nekom drugom, a ukoliko kod govornika postoji intencija za jezičkim purizmom, onda se upotrebljava sintagma *ubistvo žene*. Drugo, upitno je npr. koliko govornici poznaju značenje riječi *uksoricid*, budući da je riječ o latinskoj riječi. Bulić (2020: 53) smatra da se riječi iz jezika u jezik preuzimaju u gotovu obliku i da govornici jezika primaoca u principu nemaju intuicije o morfemskim granicama posuđenih riječi u jeziku davaoca. Tome u prilog ide činjenica da je riječ kroz proces adaptacije krenula iz genitivnog oblika latinske treće mješovite deklinacije koja završava nastavkom *-is* pa je zato pravilno reći *uksoricid*, a ne *uksorcid*.

Čini se da je suprotna leksema *uksoricidu maritacid*. Međutim, tumačenju ove riječi treba oprezno pristupiti, jer ona dolazi od latinskog pridjeva i znači *braćan, ženidben*, a LHR (1900: 631) tu dodaje i značenje *supstantiva maritus*, što znači *muž, suprug*, pa napominje da se supstantiv može javiti i u ženskom rodu *marita*, što znači *žena, supruga*. Dakle, *maritacid* može značiti i *ubistvo supruga*, ali i *ubistvo žene*, te ga je nepravilno definirati samo kao *ubistvo supruga*. Precizno značenje *maritacida* definira se u kontekstu u kojem se javlja. Analizirajući jedan zabilježeni primjer na forumu, koji smo pokazali u tabeli, stiče se dojam da aktivni sudionici tog foruma ovu riječ poimaju isključivo kao *ubistvo muškarca*. Leksička diferencijacija *femicida* i *uksoricida* uslovljena je značenjem njihovih riječi u latinskom, jer *uxor, uxoris* označava *suprugu* i *ženu* (v. LHR 1900: 1112), što znači da je *femicid* ubistvo bilo koje žene, a ubica je bilo ko, dok je *uksoricid* *ubistvo supruge* i ubica je suprug.

Tabela 2: Leksička diferencijacija riječi na sufiksoid *-cid* uspostavljena po dobnoj skupini.

TERMIN	PORIJEKLO	ZNAČENJE
geronticid	grčko (< ἐροντος)	<i>ubijanje starca</i>
senicid	latinsko (< senex, senecis)	<i>ubijanje starca</i>
infanticid	latinsko (< infans, infantis)	<i>ubistvo djeteta do prve godine života³</i>
neonaticid	latinsko (< neonatus, neonati)	<i>ubijanje novorođenčeta</i>
pedicid	grčko (< παιδός)	<i>ubijanje djeteta od jedne do šesnaeste godine života</i>
filicid	latinsko (< filius, fillii ili filia, filiae)	<i>ubistvo djeteta</i>
feticid	latinsko (< fetus, feti)	<i>ubijanje fetusa</i>

Ubijanje djece može se označiti i riječju *prolicid* koja je nastala od latinske *proles*, *prolis*, što znači *naraštaj*, *porod*, *dijete*, *potomak*, a u LHR-u (1900: 848), uz ova značenja, navodi se kako se riječ može odnositi i na životinjski podmladak i leglo, što implicira da *prolicidom* možemo nazvati i one situacije kad mladunčad neke životinje budu ubijena. Ni ova riječ nije toliko česta na ovim prostorima, pa ostaje nejasno ko su ubice u ovom slučaju – roditelji ili neka treća lica, ali pošto su primjeri nedostatni, definiranje ove lekseme ostaje otvoreno.

Riječima koje završavaju sufiksoidom *-cid* mogu biti označene i osobe koje imaju neku titulu ili obavljaju neku dužnost. U narednoj tabeli slijede neki od zabilježenih primjera.

Tabela 3: Lekseme na sufiksoid *-cid* kojima se označava ubijanje osoba koje su nosioci nekih titula.

TERMIN	PORIJEKLO	UPOTREBA
regicid	latinsko (< rex, regis)	<i>Jedan je motiv regicida, odnosno preokretanje hijerarhijskog i moralnog poretka, a drugi je razvoj odnosa supružnika Macbeth</i>
papicid	grčko (< πάπᾱ)	<i>Umjesto da udari na papu i tako poćini zlodjelo koje u sebi ima stanovitu velićinu, jer papicid je usprkos krivnji prema rimskim pontifeksima bio ipak s onu stranu razmišljanja papinih protivnika...</i>
tiranicid	grčko (< τυραννίδος)	<i>U preambuli Univerzalne deklaracije o pravima ćoveka i građanina podrazumeva se da svako privatno lice ćiji je ćivot ugroćen, ili napadnut, ima pravo da se brani za svoj ćivot do kraja, kao i to da pozove ćak i na drevni tiranicid.</i>

³ *Infanticid*, *neonaticid* i *pedicid* predstavljaju terminološku leksiku u sudskoj medicini, pa je to još jedan od razloga zašto ove rijeći nisu zastupljene u svakodnevnom govoru. Todorović i Antović (2019: 106) objašnjavaju razliku u znaćenjima.

magnicid	latinsko (< magnus, magni)	<i>Ne registrira se primjer</i>
deicid	latinsko (< Deus, Dei)	<i>Iznosim neke teze u knjizi koje mogu biti vrlo intrigantne upravo o Nietzscheu kao nesvjesnom ocu i današnjeg deicida. A gdje se taj deicid događa kao krajnja konzekvencija svih bogoubojstvenih filozofija i procesa?</i>

Deicid je klasificiran u ovu tabelu iz razloga što može označavati i Kristovo raspeće. Leksema *deicid* može se klasificirati po kriteriju ubijanja nadnaravnog i ovozemaljskog bića. Ona, prema HJP-u, u kršćanstvu označava *ubistvo Boga* i tu je riječ o nadnaravnom ubistvu, a pošto znači i *razapinjanje Isusa na križ*, tada se klasificira u ubistvo koje se odnosi na ovozemaljsko biće. Dalje, na HJP-u postoji i napomena da je to *ubistvo božanskog bića ili onoga što simbolizira to biće*, što znači da se ovaj termin može odnositi i na politeističku tradiciju, kao i na sve druge religije.

Narednu tematsku grupu čine riječi gdje sufiksoid -cid označava sistematsko uništavanje nekih tradicionalnih obilježja kao što su npr. jezik ili neki kulturni obrasci.

Tabela 4: Lekseme na sufiksoid -cid kojima se označava uništavanje nekih tradicionalnih obilježja.

TERMIN	PORIJEKLO	UPOTREBA
lingvocid	latinsko (< lingua, linguae)	<i>I ako se, koristeći se terminološkom metaforom lingvocida, ono što je pokušano sa lužičkosrpskim jezikom u nacističkoj Nemačkoj može nazvati otvorenim lingvocidom u pokušaju i na mah, ovo što se sada dešava jeste neka vrsta postepenog lingvocida, koje zagovornicima priklanjanja velikim jezicima može da izgleda kao eutanazija ili lingvosuicid.</i>
verbicid	latinsko (< verbum, verbi)	<i>[...] moralna nemogućnost da se dalje izdrži torturu verbicida i falsifikata zgusnula se u 'čin svijesti', u Deklaraciju o jeziku.</i>
kulturocid	latinsko (< cultura)	<i>Nacionalna istražna komisija je 2015. u tom kontekstu govorila o kulturnom genocidu, odnosno kulturocidu ili "kulturnim čišćenjem" koje je komponenta genocida.</i>
libricid	latinsko (< liber, libri)	<i>U ovom libricidu poljskog Voldemorta najtužnije je što su u prvim redovima upravo djeca koja gledaju ovo posrnuće civilizacije i zdravog razuma.</i>

Jedno od značenja koje *verbicid* može imati zabilježili smo u neformalnom razgovoru kada je član akademske zajednice iz područja filoloških nauka izjavio da je uvođenje femininativa u sklopu rodno senzitivnog jezika *verbicid*, dok za drugog sagovornika, člana akademske zajednice iz područja pedagoških nauka, pojmom *verbicid* podrazumijeva upotrebu engleskih riječi poput *skrolovati* i *svajpovati* (engl. *scroll up* i *swipe up*).

Naredna tematska grupa riječi označava uništavanje životne sredine.

Tabela 5: Lekseme na sufiksoid *-cid* kojima se označava uništavanje životne sredine.

TERMIN	PORIJEKLO	UPOTREBA
urbicid	latinsko (< urbs, urbis)	<i>razmišljajući o ljudskoj bezobzirnosti i rađanju hibridnog pseudourbanog konteksta, umjetnica je uočila veze i prepletanje obiteljskih odnosa, arhitektonskog urbicida.</i>
ekocid	grčko (< οἶκος)	<i>[...] sve organizacije i pojedinci koji svojim delovanjem direktno ili indirektno utiču da se ovaj ekocid zataška, zamaskira ili obesmisli.</i>
biocid	grčko (< βίος)	<i>Najnapredniji završni sloj za termo fasade na tržištu, trajnog fizikalnog djelovanja, s hidrofilnim efektom, koji najbolje sprječava razvoj algi i plijesni. Ekološki proizvod bez biocida.</i>

Za razliku od *kulturocida*, koji može značiti, uništavanje opipljivih i neopipljivih vrijednosti, *urbicid* isključivo označava uništavanje nekog konkretnog fizičkog prostora. *Urbicid* je višeznačna riječ i nemoguće ju je ograničiti na tek neka značenja, zato što, pored uništavanja građevinskih objekata, može označavati npr. uništavanje ekološkog ozračja, spomenika, saobraćajne infrastrukture. *Urbicid* se može odvijati i u miru i u ratu, te može označavati čin vandalizma nekog neodgovornog pojedinca, čin neke grupe devijantnog ponašanja, a može označavati i nebrigu vlasti.

Posebnu grupu riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid* čine i one riječi kojima se označava ubijanje životinja ili istrebljenje nekih mikroorganizama.

Istrebljenje manjih životinja i štetnih mikroskopskih organizama može se vršiti i hemijskim sredstvima gdje izravni vršilac ubistva više nije čovjek. Takve su npr. riječi *avicid(i)*, *rodenticid(i)*, *baktericid(i)*, *pesticid(i)* i često se javljaju u množinskobliku, dok to npr. za riječi koje označavaju ubijanje čovjeka nije slučaj. Ove su lekseme dio terminološke leksike i ne susreću se u razgovornom stilu, kao što je bio slučaj s *femicidom*, *genocidom* ili *urbicidom*, što upućuje na njihovu izrazitu statičnost u značenju. Važno je napomenuti da u ovom istraživanju, unutar ove grupe riječi, nije moguće izvršiti preciznu podjelu prema kriteriju značenjskih odnosa među riječima s obzirom da se radi o izrazito složenoj biološkoj sistematici. U tom smislu, mogu se ponuditi samo dvije riječi koje su hiperonimi svim ostalim i to su *zoocid* i *biocid*.

Budući da se ove riječi koriste samo u biološkom diskursu, nećemo navoditi njihovu kontekstualnu upotrebu.

Tabela 6: Lekseme kojima se označava istrebljenje manjih životinja i mikroorganizama.

TERMIN	ZNAČENJE	TERMIN	ZNAČENJE
algicid(i)	<i>lat. alga</i> uništavanje algi	avicid(i)	<i>lat. avis</i> istrebljenje ptica
akaricid(i)	<i>lat. acarus</i> uništavanje grinja	rodenticid(i)	<i>lat. rodentia</i> istrebljenje glodara
paraziticiid(i)	<i>lat. parasitus</i> uništavanje parazita	vermicid(i)	<i>lat. vermis</i> uništavanje crva
virucid(i)/ viricid(i)	<i>lat. virus</i> uništavanje otrova	larvicid(i)	<i>lat. larva</i> uništavanje larvi
fungicid(i)	<i>lat. fungus</i> uništavanje gljivica	germicid(i)	<i>lat. germen</i> uništavanje klica
tenijacid(i) ili tenicid	<i>grč. ταῦνία</i> uništavanje trakavice	skabacid(i)	<i>lat. scabies</i> uništavanje šuge
spermicid(i)	<i>lat. spermatozoidum</i> uništavanje spermija	baktericid(i)	<i>lat. bacterium</i> uništavanje bakterija
pesticid(i)	<i>lat. pestis</i> uništavanje pesticida	insekticid(i)	<i>lat. insectum</i> uništavanje insekata
herbicid(i)	<i>lat. herba</i> uništavanje korova	streptocid(i)	<i>lat. Streptococcus</i> uništavanje streptokoka

S druge strane, ubijanje divljih ili domaćih životinja označeno je oblicima u jednini. Tako npr. *kanicid* označava svaku vrstu ubijanja pasa. Ovu riječ skoro nikad ne možemo čuti, a potekla je od latinske riječi *canis* što znači *pas*. Riječ je na domaćim portalima i forumima još uvijek nepoznata, jer se koristi izraz “ubijanje pasa”. U Croatian web korpusu ova riječ pojavljuje se samo jednom: *Prečesto bih koristio fraze i izraze poput psećeg dana, pasjeg života, pas mater, psetarnica; pronašao sam cijelu obitelj riječi povezanu sa psima: **kanicid**, kanikultura, kaninost, kanivora i tako dalje.*

Ipak, zabilježili smo jedan primjer na jednom bh. forumu čiji korisnici vode prepisku u vezi s problemom pasa litalica, gdje se leksema *kanicid* javlja u potpunosti sama, a nakon toga drugi korisnik foruma odgovara prvom korisniku foruma na sličan način, dakle, jednom riječju, ali on kaže: “pasocid”. Ovo je prva zabilježena riječ koja je nastala kombiniranjem domaće riječi i sufiksoida *-cid* i može se smatrati individualizmom i to okazionalizmom, jer je odlikuje ekspresivnost i nastala je narušavanjem tvorbenog načela latinizam / grecizam + *-cid*. Dragičević (2018: 229), pišući o individualizmima, ostavlja mogućnost da je okazionalizam tip individualizma, te dodaje da ima i shvatanja po kojima je okazionalizam tip neologizma.

U nastavku slijede neke riječi koje označavaju ubijanje životinja i za koje ne postoje primjeri u domaćim korpusima ili u slobodnoj pretrazi: *vulpicid* (ubijanje lisice), *bovicid* (ubijanje vola ili krave), *serpenticid* (ubijanje zmije). Iako ove lekseme zasad nisu potvrđene u korpusima, njihova tvorbena struktura pokazuje da bi se, ukoliko za njima nastane komunikacijska ili terminološka potreba, takve riječi prirodno mogle pojaviti i ustaliti u jeziku.

3. Analiza frekventnosti ekscipirane građe

3.1. Zastupljenost ekscipirane rječničke građe

Za potrebe ovog istraživanja neophodan je, prije svega, uvid u rječnike triju standarda novoštokavske osnove. U *Rječniku bosanskog jezika Instituta za jezik* (u nastavku: RBJ) zabilježeno je pet riječi: *genocid*, *herbicid*, *insekticid*, *pesticid* i *suicid*; u *Rečniku srpskoga jezika Matice srpske* (u nastavku: RSJ) šest riječi: *genocid*, *etnocid*, *insekticid*, *pesticid*, *fungicid*, *herbicid*; te u *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* (u nastavku: ŠRHJ) šest riječi: *ekocid*, *fungicid*, *genocid*, *herbicid*, *insekticid*, *pesticid*.

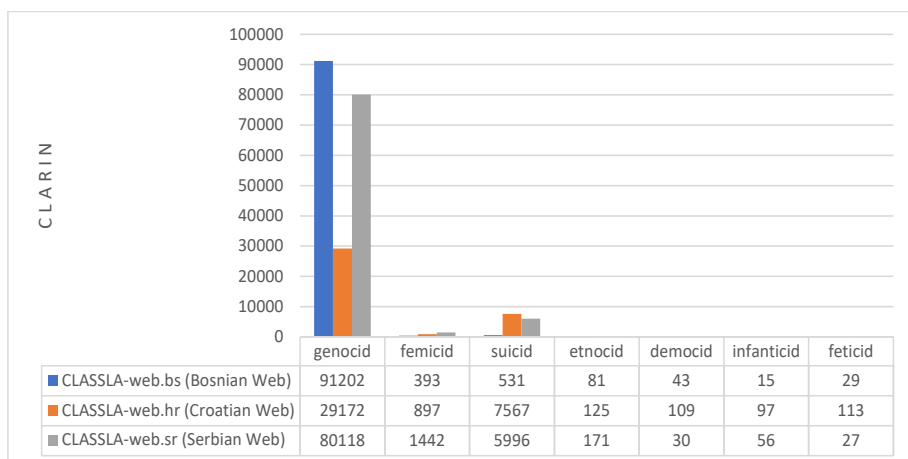
Dodatno smo analizirali i Klaićev *Rječnik stranih riječi* (u nastavku: RSR) u kojem smo zabilježili trinaest riječi koje završavaju na -cid: *baktericid*, *fratricid*, *genocid*, *herbicid*, *infanticid*, *menticid*, *paricid*, *pesticid*, *raticid*, *regicida*, *rodenticid*, *streptocid*, *suicid*.

U elektronskom rječniku *Hrvatskog jezičnog portala* (u nastavku: HJP) pojavljuju se minimalno sljedeće dvadeset i tri riječi: *acid*, *baktericid*, *biocid*, *deicid*, *ekocid*, *etnocid*, *femicid*, *fratricid*, *germicid*, *homicid*, *infanticid*, *kulturocid*, *matricid*, *menticid*, *paricid*, *pesticid*, *raticid*, *regicid*, *rodenticid*, *streptocid*, *suicid*, *urbicid*, *viricid*.

Uvidom u rječnički fond prethodno spomenutih rječnika zapaža se da je broj leksema koje završavaju sufiksoidom -cid skoro jednak. Dakle, prisutno je pet-šest skoro istih leksema, dok HJP i RSR sadrže više, što se i moglo očekivati s obzirom da se elektronski rječnik HJP-a stalno ažurira, a RSR obrađuje strane riječi.

3.2. Zastupljenost ekscipirane građa s Clarin elektronske platforme

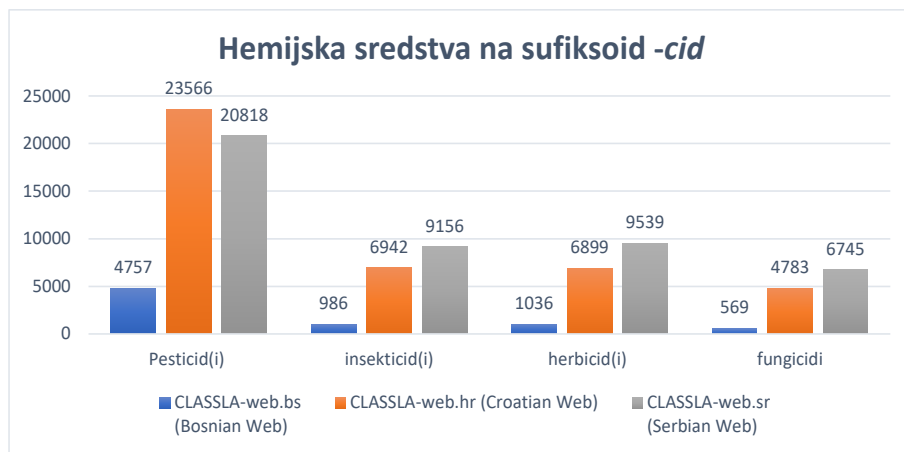
Tabela 7: Zastupljenost riječi na sufiksoid *-cid* u korpusima na Clarin platformi.

Analiza triju korpusa na Clarin platformi pokazuje da se mnoge riječi sa sufiksoidom *-cid* pojavljuju, ustvari, izrazito rijetko. Neke složenice poput *menticida*, *populicida*, *androcida*, *paricida* i *uksoricida* su se i pojavile u korpusu, dok su neke, poput *siblicida*, *avunkulicida*, *nepoticida* i *pedicida* još uvijek potpuno nepoznate. Ovi podaci ukazuju na ograničenu upotrebu specijaliziranih leksema na sufiksoid *-cid*, često vezanih uz terminološke ili novonastale potrebe jezika. Takav slučaj pokazuje kako se novotvoreni termini sporije šire u standardiziranim izvorima, dok elektronski korpusi bilježe i najnovije adaptacije.

S druge strane, analiza podataka iz korpusa CLASSLA-web pokazuje da se određene riječi sa sufiksoidom *-cid* pojavljuju izrazito frekventno u trima jezičkim standardima. Na prvom mjestu je *genocid*, koji se pojavljuje više od 200.000 puta u zbiru korpusa, što odražava njegovu široku upotrebu u političkom, pravnom i društvenom diskursu. Značajnu učestalost bilježe i *suicid* (14.094 pojave) i *femicid* (2.732 pojave), dok su *etnocid* (377), *infanticid* (168) i *feticid* (169) manje frekventni, ali i dalje redovno prisutni u tekstovima. Ovi podaci ukazuju na to da su određene neoklasične i terminološke tvorbe sa sufiksoidom *-cid* dobro etabrirane i da imaju stabilno značenje u savremenim jezičkim standardima.

Tabela 8: Zastupljenost riječi na sufiksoid *-cid* kojima se označavaju hemijska sredstva za istrebljenje mikroorganizama i manjih životinja u korpusima na Clarin platformi.

Analiza korpusnih podataka pokazuje da se lekseme sa sufiksoidom *-cid* koje označavaju uništavanje ili istrebljenje životinja, biljaka i mikroorganizama javljaju s različitim stepenom frekvencije u trima jezičkim standardima. Najfrekventnije su riječi *pesticid*, *herbicid*, *fungicid* i *insekticid*, što odražava njihovu terminološku stabilnost i široku primjenu u naučnoj i općoj upotrebi.

Nasuprot tome, lekseme poput *vermicida*, *paraziticida*, *avicida* i pokazuju minimalnu upotrebu, često ograničenu na stručne tekstove iz biologije, medicine ili veterine. Posebno je zanimljivo da su hibridni i rjeđi oblici poput *tenijacida* potpuno izostali u analiziranim korpusima, što može ukazivati na njihovu terminološku zastarjelost ili marginalnost u upotrebi.

4. Zaključak

Za potrebe ovog istraživanja prvo su pregledani rječnici triju standarda – bosanskog, hrvatskog i srpskog, gdje se može pronaći pet-šest riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid*. Pri usporedbi značenja riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid* u tim trima rječnicima nismo primijetili skoro nikakve razlike. Dodatno su analizirani *Rječnik stranih riječi* kao i elektronski rječnik *Hrvatskog jezičnog portala* koji su ponudili veći broj riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid*. U analizu smo krenuli pod pretpostavkom da će analizirane riječi svojim porijeklom biti samo latinizmi. Međutim, u radu smo analizirali i hibride sastavljene od grecizama i latinizama koji su u kombinaciji sa sufiksoidom *-cid* učestvovali u izgradnji terminološkog fonda riječi. Budući da su mnoge od ovih analiziranih riječi danas dio terminološke leksike latinskog ili grčkog porijekla, jasno je da iz tog razloga nisu poznate današnjim govornicima triju standarda, pa se onda i to može smatrati razlogom zašto ovih riječi nema u većem broju u analiziranim rječnicima.

triju standarda. Dalje, analiza je izvršena na osnovu primjera iz triju korpusa Clarin platforme, jer kontekstualno uvjetovana analiza daje pravi uvid u stanje, pa je na osnovu toga dato objašnjenje npr. šta sve može označavati riječ *etnocid*. Najfrekventnija riječ koja se odnosi na ubijanje čovjeka jeste *genocid*, a nakon nje slijede *suicid* i *femicid*. Kada je riječ o ubijanju nekih ličnosti iz javnog života, tu prednjači *regicid*. *Kulturocid* je izrazito poznat govornicima i ima više značenja pa je u jednom primjeru dovodi u vezu s *genocidom*. Iako je uglavnom riječ o fizičkom ubijanju čovjeka, postoji jedan primjer koji je izuzetak i to je riječ *mentacid*, gdje je riječ o mentalnom ubijanju, koje također ima svoju težinu. Riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid* i označavaju ubijanje velikih životinja još uvijek nisu zaživjele. S druge strane, manje životinje poput ptica i glodara dobile su svoje nazive, ali njihovi nazivi se vežu za hemijska sredstva pomoću kojih se te životinje istrebljuju kao što je i slučaj s “mikroskopskim” organizmima poput algi, bakterija, parazita i drugih. Zapazili smo da se ti nazivi javljaju i u množinskom obliku {*rodenticid(i)*, *avicid(i)*, *algicid(i)*, *fungicid(i)*}, a najfrekventnija riječ u ovoj grupi primjera je *pesticid(i)*. Važno je napomenuti da postoje slične riječi koje imaju komponentu *-cid* u sebi kao što su *acid* i *antacid*, no te su riječi potekle od latinskog *acidus* što znači *kiseo*. Iako mnoge riječi koje završavaju sufiksoidom *-cid* nisu toliko zastupljene u svakodnevnom govoru, one ipak imaju potencijala da jednom postanu aktivni leksički fond triju standarda i da svojim postojanjem pokriju različite domene.

INTERNETSKI IZVORI

Clarin korpus. [Online](#).
 Hrvatski jezični portal. [Online](#).
 Oxford English Dictionary. [Online](#).
lingvistickitermini.rs/pojmovnik/sufiksoid/rastko-lu/uvod/ppiper-velikimali_1.html

LITERATURA

- Stjepan BABIĆ, 2002: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus.
- Laurie BAUER, 1998: Is there a class of neoclassical compounds, and if so is it productive? *Linguistics* 36/3. 403–422.
- Matea BIRTIĆ et al., 2012: *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga.
- Halid BULIĆ, 2020: Značenja sufiksa *-suz* u bosanskom jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46/1. 49–61.
- Ibrahim ČEDIĆ et al., 2007: *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Mirko DIVKOVIĆ, 1900: *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb: Naprijed.
- Ражна ДРАГИЋЕВИЋ, 2018: *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска.

- [Rajna DRAGIČEVIĆ, 2018: *Srpska leksika u prošlosti i danas*. Novi Sad: Matica srpska.]
- Oton GORSKI, Niko MAJNARIĆ, 1989: *Grčko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Даринка ГОРТАН-ПРЕМК, 2004: *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [Darinka GORTAN-PREMK, 2004: *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskom jeziku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.]
- Братолjub KЛАЋ, 1988: *Рјечник страних ријечи*. Zagreb: Nakladni zavod МН.
- Иван КЛАЈН, 2003: *Творба речи у савременом српском језику. Други део суфиксација и конверзија*. Нови Сад и Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- [Ivan KLAJN, 2003: *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku, Drugi deo sufiksacija i konverzija*. Novi Sad i Beograd: Matica srpska, Institut za srpski jezik SANU.]
- Predrag PIPER, 1998: O velikim i malim jezicima u svetlu lingvističke ekologije. *Filološki pregled* 25/1. 67–86.
- Vladimir PUTANEC, 2003: *Francusko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Josip SILIĆ, Ivo PRANJKOVIĆ, 2007: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Petar SKOK, 1971: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
- Branka ТАФРА, Petra KOŠUTAR, 2009: Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 35. 87–107.
- Stevan TODOROVIĆ, Aleksandra ANTOVIĆ, 2019: Medico legal implications of homicide followed by suicide. *Acta Medica Medianae* 58/4. 105–12.
- Milica VUJANIĆ et al., 2007: *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.

POVZETEK

V dosedanjih jezikoslovnih raziskavah ni bilo posvečenega posebnega poudarka sufiksoidu *-cid*, čeprav slovanski jeziki nimajo izvirnega sufiksa za izražanje umora, iztrebljanja ali uničenja. Pomanjkanje takšnega tvorbenega sredstva je privedlo do izposojanja latinskih izrazov, pri čemer so bili elementi, kot sta *-cidium* in *-cida*, prilagojeni v neoklasičnih tvorjenkah, kasneje pa so se skrajšali preko romanskih jezikov in angleščine. Prvi del sestavljanke ima običajno atributivno funkcijo in opisuje vrsto umora ali uničenja, s čimer določa pomen celotnega leksema. Analiza korpusov kaže, da so določeni leksemi s sufiksoidom *-cid* dobro uveljavljeni in frekventni v sodobnih jezikih, kar velja predvsem za tiste, ki označujejo ubijanje ljudi (*genocid*, *suicid*, *femicid*), in uničevanje živali, rastlin ter mikroorganizmov (*pesticid*, *herbicid*, *fungicid*, *insekticid*). Druge, specializirane ali novo nastale tvorjenke s sufiksoidom *-cid* se pojavljajo redko, a imajo potencial, da postanejo pogostejše, če se zanje pojavi potreba v jeziku.